

XXXII OLIMPIADA FIZYCZNA ETAP WSTĘPNY

Zadania teoretyczne

Rozwiąż dowolnie dobrane dwa zadania z poniższych trzech:

ZADANIE T1

Nazwa zadania: „Toczący się wagonik”

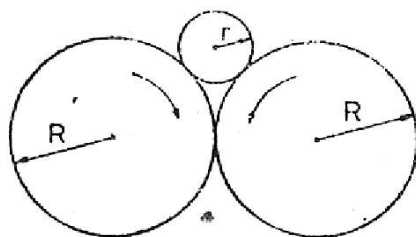
- A. Otwarty, płytki wagonik toczy się bez tarcia po poziomej powierzchni podczas deszczu (rys. 1). Jaki jest wpływ gromadzącej się w wagoniku wody na prędkość, pęd oraz energię kinetyczną wagonika? Zakładamy, że krople wody spadają pionowo z prędkością znacznie większą od prędkości wagonika.

Rys. 1

Nazwa zadania: „Obracające się walce”

- B. Między dwa sztywne walce o promieniu R obracające się względem nieruchomych równoległych osi odległych od siebie o $2R$, dostała się sztywna kulka o promieniu r (rys. 2). Przy jakiej wartości współczynnika tarcia między kulką a walcami nastąpi unieruchomienie (zakleszczenie) walców przez kulkę?

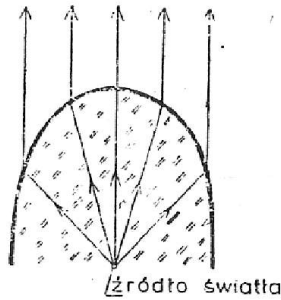

Rys. 2

Nazwa zadania: „Soczewka”

- C. Punktowe źródło światła znajduje się wewnątrz ośrodka o współczynniku załamania n , tworzącego swego rodzaju soczewkę – jak na rys. 3. Jakie równanie winna spełniać powierzchnia tej soczewki, aby wychodząca z niej wiązka światła była równoległa?

Wskazówka: Przeanalizuj ruch czoła fali świetlnej.

Rys. 3

ROZWIĄZANIE ZADANIA T1

- A. Wobec poczynionego w treści zadania założenia efekty przekazu pędu przy zderzeniach kropeł deszczu z przednią ścianą wagonika są zanedbywane w stosunku do efektów związanych z gromadzącą się w wagoniku wodą. Oznaczmy masę tej wody, która jest funkcją czasu t , przez $m(t)$. Niech masa samego wagonika będzie M , zaś jego prędkość początkowa V_0 . W chwili t wagonik ma prędkość $V(t)$ (zakładamy, że zgromadzona w nim woda ma taką samą prędkość). Ponieważ składowa pozioma pędu spadających kropli wody jest równa zero, pęd wagonika zostaje zachowany.

Mamy, więc

$$M + m(t)v(t) = Mv_0,$$

skąd wynika

$$v(t) = \frac{M}{M + m(t)} v_0,$$

Energia kinetyczna wagonika $E_k(t)$ zmienia się w czasie zgodnie ze wzorem

$$E_k(t) = \frac{M}{M + m(t)} \frac{Mv_0^2}{2},$$

Energia ta maleje na skutek niesprężystych zderzeń kropeł wody spadających na wagonik i gromadzących się w nim.

- B. Rozważamy sytuację w punkcie S_1 styku kulki z walcem (rys. 13). Wzdłuż promienia kulki działa siła nacisku na walec $\mathbf{N}$ oraz siła reakcji walca $\mathbf{Q} = -\mathbf{N}$. W kierunku prostopadłym do promienia kulki oraz osi walca działają siły tarcia: $\mathbf{T}$ – siła działająca na kulkę, $\mathbf{Z} = -\mathbf{T}$ – siła działająca na walec. Siła $\mathbf{Z}$ jest odpowiedzialna za zakleszczanie walca. Współczynnik tarcia określa stosunek $\mathbf{T}/\mathbf{Q} = f$. Analogicznie wygląda sytuacja w punkcie S_2 styku kulki z drugim walcem. Na kulkę działa wypadkowa siła tarcia skierowana pionowo w dół, równa

$$T_w = 2T \cos \alpha,$$

gdzie α jest kątem określonym na rys. 13, oraz wypadkowa siła reakcji walców równa

$$Q_w = 2Q \sin \alpha,$$

skierowana pionowo ku górze. Ponadto działa siła ciężkości kulki, której wartość oznaczmy przez P .

Z wymienionych wzorów wynika

$$\frac{T_w}{Q_w} = f \cdot \operatorname{ctg} \alpha,$$

Zakleszczanie kulki między walcami wystąpi, gdy

$$T_w + P > Q_w,$$

co można zapisać w postaci

$$\frac{T_w}{Q_w} + \frac{P}{Q_w} > 1.$$

W przypadku zakleszczania siły T_w oraz Q_w rosną teoretycznie do nieskończoności (w praktyce do wartości, przy której nastąpi zrównoważenie momentu siły napędzającej każdy z walców przez moment siły zakleszczającej, wynoszący RZ).

Drugi człon nierówności (2) staje się w sytuacji zakleszczenia dowolnie mały, wobec tego warunek na wystąpienie zakleszczenia można napisać w postaci

$$\frac{T_w}{Q_w} \geq 1.$$

Po uwzględnieniu wzoru (1) uzyskujemy warunek na odpowiednią wartość współczynnika tarcia:

$$f \geq \operatorname{tg} \alpha$$

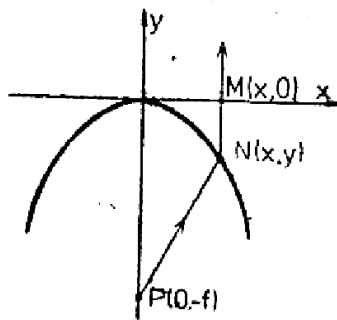
Po wzięciu pod uwagę, że

$$\cos \alpha = \frac{R}{R+r}$$

poszukiwany warunek przyjmuje ostatecznie postać:

$$f \geq \frac{r}{R} + \frac{r}{R+r}.$$

- C. Rozpatrzmy sytuację w płaszczyźnie. Układ współrzędnych dobieramy tak, aby źródło światła znajdowało się w punkcie $F(0, -f)$, a kierunek wiązki równoległej

Rys. 14

był zgodny z osią y , jak na rys. 14. Ponieważ fala kulista emitowana przez punktowe źródło po przejściu przez soczewkę przekształca się w falę płaską, której czoło jest prostopadłe do osi y , zatem droga każdego promienia z punktu $F(0, -f)$ do punktu $M(x, 0)$ znajdującego się na odpowiednim odcinku osi x musi zawierać taką samą liczbę długości fali.

Prowadzi to do równania, które powinna spełniać powierzchnia soczewki:

$$nf = nl - y, (y < 0),$$

gdzie l jest odległością leżącego na powierzchni soczewki punktu $N(x,y)$ od ogniska $F(0,-f)$. Jak widać z rys. 14, odległość ta jest równa

$$l = \sqrt{x^2 + (f + y)^2}.$$

Równanie przyjmuje, więc postać

$$nf + y = n\sqrt{x^2 + (f + y)^2}.$$

Po przekształceniach otrzymujemy równanie:

$$\frac{x^2}{\frac{n-1}{n+1}f^2} + \frac{\left(y - \frac{n}{n+1}f\right)^2}{\frac{n^2}{(n+1)^2}f^2} = 1.$$

Jest to równanie elipsy, której jedno z ognisk (bardziej oddalone od „wierzchołka”) znajduje się w punkcie F . Powierzchnia soczewki będzie, więc elipsoidą obrotową. Należy zwrócić uwagę, że sens fizyczny ma tylko połowa elipsy położona po stronie, w którą kierujemy równoległą wiązkę światła.

Punktacja:

- 1A. 1,5 pkt. - wyznaczenie pędu, prędkości oraz energii kinetycznej
 1 pkt. - opis pisemny toku rozwiązywania zadania (komentarze)
 0,5 pkt. - udzielenie pełnej pisemnej odpowiedzi końcowej
- 1B. 1,5 pkt. – wyznaczenie współczynnika tarcia
 1 pkt. – opis pisemny toku rozwiązywania zadania (komentarze)
 0,5 pkt. – udzielenie pełnej pisemnej odpowiedzi końcowej
- 1C. 1 pkt. – wyznaczenie równania soczewki
 0,5 pkt. – wykonanie rysunku i odpowiednie opisanie go
 1 pkt. – opis pisemny toku rozwiązania zadania (komentarze)
 0,5 pkt. – udzielenie pełnej pisemnej odpowiedzi końcowej

Ogółem za całe zadanie można uzyskać **9 pkt.**

Źródło:
 Zadanie pochodzi z „XXXII Olimpiada Fizyczna (1982/83)”

Komitet Okręgowy Olimpiady Fizycznej w Szczecinie
www.of.szc.pl